

მარინე ივანიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)

Marine Ivanishvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (Georgia)

marine.ivanishvili@tsu.ge

/ɔ/-ის გაჩენის კიდევ ერთი შემთხვევა ფშავურში¹ **Another Instance of the Occurrence of /j/ in the Pshavi Dialect²**

Submitted 25.05.2025 Accepted 01.08.2025

DOI: 10.55804/jtsu.15120473.2025.18.06

Abstract

In poetry, the significance of phonetic, morphological, and syntactic structure is interwoven, sometimes even overshadowing the artistic role of verbal tropes. This structure often dominates the poem, transforming into the primary, and sometimes sole, expressive element of its underlying symbolism (Jakobson 1961). The structure of the Georgian (Kartvelian) poem is tonal-syllabic, meaning it is governed by rules concerning syllable placement and the equality of syllable counts within each line. The main organizing principle is the arrangement and regular alternation of verses with a specific syllable count (Gudava 1975). To maintain this balance, poetic language draws on phonetic-phonological, morphological, and syntactic resources of the natural language. Georgian mountain poetry resembles monumental lapidary inscriptions, marked by its depth, delicacy, and beauty. A notable example of Pshavi folklore is the poem *Aragvs (To the Aragvi)*, sourced from the materials of the folklore expedition “A Folklore Journey to Pshavi”, organized by Giorgi Mtatsmindeli University of Chant, and performed by Nino Nakeuri.

Attention is drawn to the clause – the final repeated syllables of the text:

$a_{S3Sg} + j_{\text{vowel divider}} + a_{\text{interrogative particle}}$

-a is an interrogative particle (a similar particle is also reconstructed at the common Kartvelian level) that appears on interrogative words, imparting a questioning tone to the entire sentence. /j/ appears between a word ending in -a and the particle -a, functioning as a midlingual spirant in the phonological system of the Pshavi dialect. It holds

¹ წაკითხულია მოსხენებად ივანე ლეჟავას დაბადების მე-80 წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე, თსუ, 22 ნოემბერი, 2024.

² Presented as a report at the Scientific Conference Dedicated to the 80th Birth Anniversary of Professor Ivane Lezhava, TSU, 22 November 2024.

no independent phonemic value but serves as a variant of the spirants *s* and *h* at the boundary of prefix morphemes (Tsotsanidze 1978). cf. in the Kakhetian dialect: *misdevs* > *mizdevs* (assimilation) > *mijdevs*. /j/ does not form a syllable; it is articulated with the middle part of the tongue close to the hard palate. When this constriction creates resistance to the outgoing airflow, it takes on a spirant character. In his monograph *The Pshavi Dialect* (1978), G. Tsotsanidze examines the occurrence of /j/ at the boundary of prefix morphemes in detail and provides a corresponding table. /j/ – a palatal approximant, produced by bringing the tongue closer to the soft palate. In the scientific literature, it is often referred to as a “glide”, which suggests it is a transitional sound, as in a diphthong. Another term for it is “semi-vowel”, indicating that, despite its vocalic quality and significant narrowing, the turbulent sound is either not formed or is very weak and does not create a syllable. The poem’s text helps illustrate the distribution of /j/ in the Pshavi dialect, particularly in its position within suffix sequences. Interestingly, the Gudamaqari and Mtiuleti dialects show a similar pattern: after a word ending in *-a*, /j/ appears between two instances of *-a*, neither serving as a full syllable nor as the final vowel of the preceding word (*movidaj*, *mok’vdaj*, *□enaj...*). In the Mokhevi dialect, however, questions are marked by intonation rather than by the use of /j/ (Shanidze 1989).

Keywords: *phonetics, Pshavi dialect, poetry, palatal approximant*

რომან იაკობსონი ენის ფუნქციების ჩამოთვლისას გამოყოფს ენის *პოეტურ ფუნქციას*, რასაც უკავშირდება ევფონიისა და სიტყვათა ნყოფის ხერხები. იგი ყურადღებას ამახვილებს გრამატიკის პოეზიასა და პოეზიის გრამატიკაზე: პოეზიაში ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ქსოვილის მნიშვნელობა ერწყმის და ეცემა კიდეც სიტყვიერი ტროპების მხატვრულ როლს, არაიშვიათად ბატონდება ლექსში და გადაიქცევა მისი ფარული სიმბოლიკის მთავარ და ერთადერთ გამომხატველ კომპონენტად (იაკობსონი 1961).

ქართული (ქართველური) ლექსის სტრუქტურა ტონურ-სილაბურია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ემყარება მახვილთა დასმის წესებსა და მარცვალთა რაოდენობის თანაბრობას ტაქტში, ანუ მთავარ მაორგანიზებელ სანყის წარმოდგენს გარკვეული მარცვალთა რაოდენობის მუხლთა ურთიერთშეხამება (მიწყობა) და მათი კანონზომიერი მონაცვლეობა სალექსო სტრიქონებში (გუდავა 1975:343). ამ თანაბრობის დასაცავად პოეტური ენა იყენებს როგორც ფონეტიკურ-ფონოლოგიურ, ისე ბუნებრივი ენის მორფოლოგიურ და სინტაქსურ რესურსს.

ქართული მთის პოეზია მონუმენტურად გამოკვეთილ ლაპიდარულ წარწერებს ჰგავს, გამორჩეულს თავისი სიღრმით, სინატიფით, მშვენიერებით... ფშავური ფოლკლორის ერთი ასეთი ნიმუშია ლექსი „არაგვს“ (ტექსტი აღებულია გიორგი მთაწმიდელის სახელობის გალობის უნივერსიტეტის „ფოლკლორული მოგზაურობა ფშავში“ მასალებიდან, ნინო ნაყეურის შესრულება):

„დადეგ, არაგვო, მიაბზე,
ან ვინ რა დაგაბარაჲ.
შენ პირს არავინ მოდგაჲა
ხელ-პირ არ დაიბანაჲა.
არ ატირდაჲა ბრალადა,
ცრემლებ არ ჩამოჰყარაჲა.
ან როგორ არი ჩემ ფშავი,
ან ხალხ ვინ როგორ არიან.
დადეგ, არაგვო, მიაბზე,
ან ვინ რა დაგაბარაჲ.“

ყურადღებას იქცევს კლაუზულა – სალექსო ტაეპის ბოლოს განმეორებული მარ-
ცვლები: აწმზრ. + ზმოვანთგამყარი + კითხვითი ნაწილაკი*

-ა კითხვითობის გამომხატველი ნაწილაკია (*-ა კითხვითი ნაწილაკი რეკონსტრუირდება საერთოქართველურ დონეზეც: ქართ. -ა : მეგრ. -ო : სვან. -ა; ასახსნელია მეგრულის აუსლაუტში -ო-ს გამოვლენა (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000:75-76)). -ა და-ესმის კითხვის ქვეშ დაყენებულ სიტყვას და მთელ წინადადებას აძლევს კითხვით მნიშვნელობას.

-ა-ზე დაბოლოებულ სიტყვასა და კითხვითობის -ა ნაწილაკს შორის ვითარდება *ჲ*, რომელიც ფშაურის ფონოლოგიურ ინვენტარში კვალიფიცირებულია შუაენისმიერ სპირანტად. *ჲ*-ს დამოუკიდებელი ფონემური ღირებულება არა აქვს. ის სპირანტების *ს*-სა და *ჰ*-ს ვარიანტია პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნაზე. უფრო ზუსტად, ზმნისწინისა და პირის პრეფიქსთა შესაყარზე, ან სიტყვის თავში, თუ წინამავალი სიტყვა ხმოვანზე თავდება. მაგალითად, სახელს შადდებენ, დადგომიყვნეს მემრე, მაჲდის წყალი...; ხალარჯობასა ჲიადიან, გუდაჲ კიდებიყო... ეგვე *ჲ* დასტურდება მონოფონემური ბგერათკომპლექსების /*ჲ*ს/ და /*ჲ*ჰ/ შემადგენლობაში. ეს კომპლექსები გვხვდება, აგრეთვე, პირის ნიშნებად, რომლებიც სპორადულად ენაცვლება /*ჲ*-ს (აგრეთვე, /*ს*-ს და /*ჰ*-ს); /*ჲ*ს/-პოზიციაში V-C წინაენისმიერი და /*ჲ*ჰ/-პოზიციაში V-C უკანაენისმიერი. მაგალითები: ა) გამაჲსთობდენ, მაჲძებნიდენ... ბ) დაჲჰფეკავდენ, დაჲჰპატიჲებდენ... (ცოცანიძე 1978).

ჲ-ს მარცვალი არ გააჩნია, წარმოითქმის ენის შუა ნაწილის მიახლოებით მაგარ სასასთან. თუ ეს მიახლოება იმდენად დიდია, რომ გამომავალი ჰაერის ერთგვარ დაბრკოლებას წარმოადგენს, მაშინ მას სპირანტული ხასიათი ექნება. *ჲ* – პალატალური აპროქსიმანტი, ინარმოება შუაენის მიახლოებით მაგარ სასასთან. ლიტერატურაში იხსენიებენ როგორც გლაიდს – მინიშნებაა, რომ გარდამავალი ბგერაა, მაგალითად, დიფთონგში; მეორე სახელწოდებაა „ნახევარხმოვანი“ – იგულისხმება, რომ, მიუხედავად ვოკალური ბუნებისა და საკმაო დავიწროებისა, ტურბულენტური ჩქამი ან არ წარმოიქმნება, ან ძალიან სუსტია და ამავე დროს მარცვალს არ ქმნის. გ. ცოცანიძე

თავის მონოგრაფიაში „ფშაური დიალექტი“ (1978) დანვრილებით განიხილავს ძ-ის გამოვლენის ფაქტებს პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნაზე და იძლევა შესაბამის ცხრილს.

ფშაურში ძ-ის სუფიქსურ პოზიციაში დადასტურების მაგალითები აღნიშნულ მონოგრაფიაში არ გვხვდება.

განსახილველი ლექსის ტექსტი საშუალებას იძლევა ფშაურში ძ-ის დისტრიბუციის სურათი შევისოს მისი სუფიქსურ მიმდევრობაში გამოჩენის პოზიციით. საინტერესოა, რომ ფშაურის მსგავსი ვითარება გვაქვს გუდამაყრულსა და მთიულურში, აქაც -ა-ზე გათავებული სიტყვის შემდეგ ორ -ა-ს შორის ვითარდება ძ: მოვიდაა, მოკვდაა, შენაა... მას მახვილი არა აქვს, არც წინა სიტყვის უკანასკნელ ხმოვანს. მოხეურში კითხვა ინტონაციით გამოიხატება (შანიძე 1984:276).

ლიტერატურა

გუდავა 1975: ტ. გუდავა, *ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, პოეზია*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

იაკობსონი 1961: R. Jakobson, *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, The Hague.

ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, *ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი*, სპუ გამომცემლობა, თბილისი.

შანიძე 1984: ა. შანიძე, *ქართული კილოები მთაში*, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ცოცანიძე 1978: გ. ცოცანიძე, *ფშაური დიალექტი*, „მეცნიერება“, თბილისი.